

ધોરણ - 9

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - 3

નૂતન વિશ્વ તરફ પ્રયાણ

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ મુદ્દાસર લખો :

(1) વૈશિક મહામંદી (1929-32)ના ઉક્ષેત્રની અસરો જણાવો.

- ✓ યુરોપના મોટા ભાગના રાષ્ટ્રોએ એવી ધારણા કરી હતી કે વિશ્વની યુદ્ધતર સમસ્યાનો અંત આવી જશે પરંતુ એકાએક અમેરિકાના વોલસ્ટ્રીટ શેરબજરમાં કડાકો આવતા વિશ્વમાં મહામંદીની અસર ઉલ્લેખ થઈ.
- ✓ જેમાંથી વૈશિક મહામંદીનું સર્જન થયું. બ્રિટન જેવી મહાસત્તાને પણ પોતાના ચલણ પાઉન્ડ સામે અનામતરૂપે રહ્યાતા સુવર્ણ જથ્થાની નીતિ ત્યજવી પડી.

- ✓ તેનો પ્રભાવ વિશ્વના અન્ય રાષ્ટ્રો પર પડ્યો.
- ✓ અમેરિકા જેવા સમૃદ્ધ રાષ્ટ્રોએ પણ આર્થિક સ્થિતિની અવગણના કરીને પણ કંકન નિયંત્રણો લાદવા પડ્યા.
- ✓ વિશ્વ વેપાર ધરીને અડધો થઈ જવા પામ્યો.

(2) દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધના ઉદ્ભવ માટેના જવાબદાર પરિબળોની ચર્ચા કરો.

✓ દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ થવા પાછળના ઉદ્ભવેલા અમુક કારણો જવાબદાર હતાં જે નીચે મુજબ છે.

❖ ઉગ્ર રાષ્ટ્રવાદ:-

✓ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ પછી જર્મન, જપાન, અને ઇટાલીમાં ઉગ્ર રાષ્ટ્રવાદનો વિકાસ થયો.

✓ વર્સેલ્સની સંઘિ જર્મની અને તેની પ્રજા ક્યારેય ભૂલી શકી ન હતી.

✓ પરિણામે જર્મનીમાં ઉગ્ર રાષ્ટ્રવાદનો ઉદ્ભવ થયો.

✓ નાઝીવાદી વિચારસરણી ધરાવતા હિટલરે ઓસ્ટ્રેલિયા અને ઐકોસ્વેક્ટિયાના અમુક પ્રદેશો હડપ કરી લીધા.

✓ તો બીજુ બાજુ ઇટાલીમાં મુસોલિનીએ “ફાસીસ્ટપક્ષ” ની રચના કરી.

✓ એશિયામાંથી જપાને પણ સામ્રાજ્યવાદી દોડમાં ઝંપલાવ્યું.

✓ આમ, વિશ્વશાંતિ જોખમરૂપ બની.

❖ જૂથબંધીઓ :

- ✓ ફાન્સને હંમેશા જર્મનીનો ભય રહેતો હોવાથી બેલ્જિયમ, પોલેન્ડ, રૂમાનિયા સાથે મૈત્રી કરાર કર્યા
- ✓ રશિયાએ જર્મની, તુક્કી અને ઇરાન સાથે કરાર કર્યા.
- ✓ ઇટાલીએ જર્મની અને જપાન સાથે રોમ-બર્લિન ટોક્યો ધરીની રચના કરી.
- ✓ ઇંગ્લેન્ડ અને ફાન્સે લોકશાહી મૂલ્યોવાળું જૂથ રચ્યું.
- ✓ આથી વિશ્વમાં ભયનું સામ્રાજ્ય ઉભું થયું.

❖ લશ્કરવાદ

- ✓ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ પછી વિશ્વમાં શાંતિના પ્રયાસો કરવામાં આવતા હતા. તેનાથી ઉલટું યુરોપના રાષ્ટ્રો શાસ્ત્રીકરણની હરીફાઈ કરી રહ્યા હતા.
- ✓ આમ યુરોપના દરેક રાષ્ટ્રોમાં શાસ્ત્રોનું ઉત્પાદન વધ્યું.
- ✓ જર્મની અને રષીયાએ લશ્કરમાં ફરજિયાત તાલીમ શરૂ કરી.
- ✓ દરેક રાષ્ટ્રએ હવાઈદળ, નૌકાદળ અને ભૂમિદળમાં વધારો કર્યો.
- ✓ પૂર્વમાં જાપાને લશ્કરી તાકાત વધારી.
- ✓ આમ, દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધના નગારા વાગ્યા લાગ્યા હતા.

❖ રાજ્યસંઘની નિજગતા :

- ✓ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ પછી રાજ્યસંઘની સ્થાપના કરવામાં આવી. પરંતુ રાજ્યસંઘ વિશ્વના રાજ્યો ઉપર સાર્વભૌમત્વ ધરાવતી સર્વોપરી સંસ્થા બની શકી નહીં.
- ✓ રાજ્યો, રાજ્યસંઘનો ચુકાદો માન્ય રાખવા બંધાવેલા ન હતા.
- ✓ કેટલાક રાજ્યોસંઘમાંથી બહાર નીકળી ગયા હતા.
- ✓ રશિયા અને જર્મનીએ સૌ પ્રથમ રાજ્યસંઘનો સાથ છોડ્યો.
- ✓ રાજ્યસંઘ જૂથબંધી અટકાવી શક્યો નહીં રાજ્યસંઘની આ સૌથી મોટી નિજગતા હતી.

❖ વર્સેલ્સની સંધિ :-

- ✓ પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધમાં જર્મનીને જવાબદાર ગણવામાં આવ્યું હતું તેના પર 6.5 અબજ પાઉન્ડની મોટી રકમનો દંડ કરવામાં આવ્યો હતો.
- ✓ જર્મનીના મોટાભાગના પ્રદેશો પડાવી લેવામાં આવ્યા હતા.
- ✓ જર્મનીની રહાઈન નદી આંતરરાષ્ટ્રીય જળમાર્ગ માટે ખુલ્લી મુકવામાં આવી.
- આમ અપમાનજનક અને અન્યાયીસંધિને જર્મનીના એડોલ્ફ હિટલરે કાગળું ચીથરું કરીને ફરાવી દીધી.
- આથી વર્સેલ્સની સંધિમાં ૪ બીજા વિશ્વયુદ્ધના બીજ રોપાયા હતા.

- જર્મનીનું પોલેન પર આકમણ (તાત્કાલિક કારણ) :
- એક નાનકડી ચિનગારી વિશમાં ભયાનક વિસ્કોટ કરી શકે તેમ હતી અને આ ચિનગારી ચાપવાનું કામ જર્મનીએ પોલેન પર આકમણ કરીને કર્યું.
- 1 સપ્ટેમ્બર 1939 માં દ્વિતીય વિશ યુદ્ધની પ્રારંભ થયો.
- બ્રિટન અને ફાંસે જર્મનીને યુદ્ધ બંધ કરવાની ચેતવણી આપી પરંતુ જર્મનીએ તેની ઉપેક્ષા કરી પરિણામે સમગ્ર વિશ દ્વિતીય વિશયુદ્ધની જવાખામાં ફેલાઈ ગયું.

(3) દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધના પરિણામો લખો.

આર્થિક પરિણામો

- ✓ આ યુદ્ધથી વિશ્વમાં ભયંકર વિનાશ સર્જાયો હતો. તમામ રાષ્ટ્રોએ જેણે ભાગ લીધો હતો તેમને પુષ્ટ ખર્ચો થયો.
- ✓ અમેરિકાએ 350 અબજ ડોલર અને બીજા રાષ્ટ્રોએ એક હજાર ડોલર કરતાં વધારે ખર્ચ કર્યો.
- ✓ ઇંગ્લેન્ડ 2000 કરોડની સંપત્તિ ગુમાવી.
- ✓ વિશ્વના રાષ્ટ્રોએ શાસ્ત્રસરંજામના ઉત્પાદનને મહત્વ આપ્યું.
- ✓ આથી જીવન જરૂરિયાત વસ્તુઓની અછત ઊભી થઈ.
- ✓ ઉત્પાદન ઘટયું, કુગાવો વધ્યો, લોકોને રોજુરોટીની મુશ્કેલી પડવા લાગી. આમ લોકોનું આર્થિક જીવન અસ્તવ્યસ્ત થયું હતું.

□ ચીનમાં સામ્યવાદની સ્થાપના :

- ✓ રશીયામાં 1917 માં બોલ્શેટ્યેક કંતિએ ઝડપથી વિકાસ કરીને વિશના ઘણા રાખ્ણે પ્રભાવિત કર્યા.
- ✓ દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પછી જાપાનની શક્તિમાં ઘટાડો થયો.
- ✓ આથી ચીન પર તેનો પ્રભાવ ઓસરી ગયો.
- ✓ માઓ - ત્સે - તુંગના નેતૃત્વ તળે ચીનમાં સામ્યવાદી શાસનની સ્થાપના થઈ.

□ હંડુ યુદ્ધ

- ✓ દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ બાદ વિશ અમેરિકા અને રશીયા એમ બે મહાસત્તાઓમાં વહેંચાઇ ગયું.
- ✓ યુદ્ધ બાદ બંને વચ્ચે મતભેદો વધતા ગયા હતા.
- ✓ લોકશાહી અને સામ્યવાદી એમ બે જૂથ અસ્તિત્વમાં આવ્યા.

- ✓ આ બંને જૂથોમાં વિશ્વના નાના-મોટા રાજ્યો જોડ્યા.
- ✓ પોતાના મતના સમર્થન મુજબ વાક યુદ્ધો અને વિચાર યુદ્ધો આદર્યો.
- ✓ તેણે શાસ્ત્ર વગરના ઠંડા યુંદુક કહેવામાં આવે છે.

સંયુક્ત રાજ્ય :-

- ✓ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધના અંતે રાજ્યસંઘની સ્થાપના કરવામાં આવી.
- ✓ પરંતુ રાજ્યસંઘ નિષ્ફળ ગયો.
- ✓ ત્યારબાદ દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ બાદ રાજ્યસંઘ (U.N) ની સ્થાપના કરવામાં આવી.
- ✓ 24 ઓક્ટોબર, 1945ના રોજ સ્થાપના કરવામાં આવી. તેનું કાર્યાલય ન્યૂયૉર્ક રાખવામાં આવ્યું.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના પ્રશ્નોનાં ટ્રેકમાં ઉત્તર લખો.

(1) સંયુક્ત રાજ્યોની સ્થાપના શા માટે કરવામાં આવી?

- ✓ વિશ્વમાં શાંતિ, સલામતી જગતવા.
- ✓ શસ્ત્રોના ઉત્પાદન પર નિયંત્રણ રાખવા.
- ✓ માનવ હક્કોનું રક્ષણ કરવા.
- ✓ આંતરરાષ્ટ્રીય વિવાદસ્પદ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે.
- ✓ યુદ્ધની સ્થિતિને અટકાવવા.
- ✓ વાટાધાટો કરવા માટે.
- ✓ ઉચ્ચ આદશો અને ભાવનાઓ સાકાર કરવા.
- ✓ આમ, દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ બાદ વિશ્વમાં સહઅસ્તિત્વના હેતુ માટે સંયુક્ત રાજ્યોની સ્થાપના કરવામાં આવી.

(2) સંયુક્ત રાજ્યોના અંગ તરીકે આર્થિક-સામાજિક સમિતિની સમજ આપો.

- ✓ આ સમિતિને ઈકોસોક પણ કહે છે.
- ✓ તેમાં 54 સભ્યો છે. સામાન્ય સભામાં તેના નિવૃત થતા 23 સભ્યોને ત્રણ વર્ષ માટે ચૂંટે છે.
- ✓ આ સમિતિ ધર્મ, જાતિ પ્રદેશ કે ભેદભાવ વગર વિશના રાજ્યોનું પ્રજા જીવન ઉચ્ચ લાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.
- ✓ WHO = વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા વિશના માનવીઓનું સ્વાચ્છ સુધારણાનું કાર્ય કરે છે.
- ✓ IMP = આંતરરાષ્ટ્રીય બેંક તથા નાણાં ભંડોળ નાણાકીય સ્થિરતા રાખવાનું કાર્ય કરે છે.

- ✓ FAO આંતરરાષ્ટ્રીય કૃષિસંસ્થા ખેતપેદાશ અને ખાદ્ય-સામગ્રીનું ઉત્પાદન કરે છે.
- ✓ ILO = આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂરી સંસ્થા વિશ્વના મજૂરીના હકો અને ન્યાય આપવાનું કાર્ય કરે છે.
- ✓ UNESCO = શૈક્ષણિક વૈજ્ઞાનિક અને સાંસ્કૃતિક સંસ્થા - આ સંસ્થા નિરક્ષરતા નિવારણ, શિક્ષણ, વિજ્ઞાન, સાંસ્કૃતિક સાધનો દ્વારા રાષ્ટ્રો રાષ્ટ્રો વચ્ચે સહકાર સાધવાનું કાર્ય કરે છે.

પ્રશ્ન : 3 ટૂંકનોંધ લખો.

(1) સંયુક્ત રાજ્યોની સામાન્ય સભા :-

- સંયુક્ત રાજ્યોનું સૌથી મોટું અંગ છે.
- બધા સભ્યરાજ્યોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી હોય છે.
- તેમાં દરેક રાજ્ય વધુમાં વધુ પાંચ પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકે.
- પરંતુ મતદાન વખતે એક જ મત ગણવામાં આવે છે.
- આંતરરાષ્ટ્રીય બાબત પર ચર્ચા, સલાહ સુચનો કે ભલામણો કરી શકે છે.
- મહામંત્રી દર વર્ષે અંદાજપત્ર રજૂ કરે છે. તે મંજુર કરવું તેના ખર્ચની ફાળવણી કરવી. વગેરે ખર્ચ થાય છે.

- રાષ્ટ્રોના આર્થિક વિકાસ, માનવ અધિકાર, આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોનું નિરાકરણ લાવવા પ્રયાસ કરે છે,
- સામાન્ય બાબતમાં નિર્ણય 23 સભ્યોની બહુમતીથી લેવાય છે.

(2) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સલામતી સમિતિ :-

- સંયુક્ત રાષ્ટ્રનું સૌથી મહત્વનું અંગ છે.
- તેમાં અમેરિકા, બ્રિટન, ફ્રાન્સ, રશિયા અને ચીન આ પાંચ કાયમી સભ્યો છે.
- બાકી 10 બિનકાયમી સભ્યો છે.
- આ સમિતિને અત્યંત વિશાળ સત્તા આપવામાં આવી છે.

- રાષ્ટ્રોના કોઈપણ ઝડપાનો ઉકેલ, વાટાધારો, તપાસ અને મધ્યસ્થી દ્વારા શાંતિમય રીતે પ્રશ્નો હલ કરે છે.
- કોઈ પણ અગત્યનો નિર્ણય લેવા માટે એક મત નકારાત્મક હોય તો તે બાબત પર નિર્ણય લઇ શકાતો નથી.
- પાંચ કાયમી રાષ્ટ્રો વિટો પાવરનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
- રશિયાએ વિટોની સૌથી વધારે ઉપયોગ કર્યો છે.

પ્રશ્ન : 4 એક વાક્યમાં જવાબ લખો.

(1) દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ થવા પાછળ કઈ સંધિ જવાબદાર હતી ?

✓ દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ થવા પાછળ 1919 માં થયેલી વર્સેલ્સની સંધિ જવાબદાર હતી.

(2) જર્મન સરમુખત્યાર કોણ હતો ?

✓ એડોલ્ફ હિટલર જર્મનીનો સરમુખત્યાર હતો.

(3) ઈટાલીના સરમુખત્યારનું નામ આપો.

✓ ઈટાલીના સરમુખત્યાર બેનિટો મુસોલિનિ હતો.

(4) દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધનું તાત્કાલિક કારણ જણાવો.

✓ સપ્ટેમ્બર 1939 ના રોજ જર્મનીનો પોલેન પર આકમણ દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધનું તાત્કાલિક કારણ જવાબદાર છે.

(5) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનું મુખ્ય કાર્યાલય ક્યાં આવેલ છે?

✓ સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનું મુખ્ય કાર્યાલય અમેરિકાના ન્યૂયૉર્ક શહેરમાં છે.

(6) 'ઠંડુ યુદ્ધ' એટલે શું ?

✓ દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પછી અમેરિકા અને રશિયા બે પરસ્પર વિરોધી વિચારસરણી વાળા બે જૂથો અસ્તિત્વમાં આવ્યા. વિશના નાના રાષ્ટ્ર પોતાની ઈચ્છા મુજબ બંને સત્તાજૂથમાં જોડાયા. આ બંને જૂથના ખંડન માટે તેમજ પોતાના મતના સમર્થન માટે વાક વિચાર, યુદ્ધો કરી શક્ષો વગરની જે તંગ રાજકીય પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ તેને 'ઠંડુ યુદ્ધ' કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : 5. નીચે આપેલ વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ઉત્તર લખો:

(1) જર્મનીમાં નાગીવાદનો સ્થાપક કોણ હતો ?

(A) ਫਿਲਾਰ

(B) મુસ્લિની

(C) ਲੇਨਿਨ

(D) એક પણ નહિ

(2) વિશ્વના માનવીઓનું સ્વાશ્ય સુધારણાનું કાર્ય કોણ કરે છે ?

(A) WHO

(B) IMF

(C) FAO

(3) નીચેનામાંથી સાચું વિધાન શોધીને લખો :

- (A) જર્મનીમાં ફાસીવાદનો ઉદય થયો હતો.
- (B) મુસ્લિમની જર્મનીનો લીડર હતો.
- (C) નાઝીપક્ષનું પ્રતીક 'લાકડાની ભારી અને કુહાડી' હતું.
- (D) મુસ્લિમનીએ છટાલીમાં ફાસીવાદની સ્થાપના કરી.

THANKS

FOR WATCHING